

**EUSKALTZAINDIAREN HASIERATIK URGAZLE
IZAN ZANAREN MENDEURRENA:
MIGEL ARRUZA EGIA (1890-1966) (*)**

Bilbo, 1990-II-23

Eusebio Erkiaga

Haren gurasoak, aita Mungiako semea, ama Gatikako alabea, Migel Bilbon jaio zan, hain zuzen Irakaskintzako 2. mailako Institutu etxean, aita hango kontserje zan eta.

Mutikoa, bost urte zituanean, aita hil eta umezurtz geratu zala, Algortako osabek eurenera eroan eben; ama Bilbon lotu zan.

Hamazazpi urte inguru zituanean, Migelek bizikaturea lortu eban “La Polar” aseguruaren bulegoan, eta orduan amagana bihurtu zan. Geroago, lanbidea Banco de Comercio-n izan eban eta 28 urtekoa zala Klotilde Sopelanagaz ezkondu zan eta familia ederra izan eben, hiru seme ta hiru alaba.

Arruzak eta biok alkarren ezagupidea lehenengoz zertzean bilbotar euskalduna bailitzan agurtu ninduan. Horraitino, Bilboko euskalduna ete zan, susmoa, aierua sortu jatan kaskarrean. Izan ere, ondotxo dakizue euskaltzain jaunok, orainarte, euskaldun oro nonbaiteko euskalduna izan da, izan gara, txikitatik eta geroago ere, eta hain nabarmena izan da iraupen hori, atxiki hori, bada, Bonaparte printzearen entzumen finak eta adimen argiak, euskera modu anitzaz baliaturik, egin-eginean dialektologi sail adartsua burutu eben eta: lehenbizi euskalki nagusiak begi-ziztan ulertuz, hurrengo subdialektoak, eta jarraian, Jaungoikoa lagun, uri, ibar, haran, bailara, errekarre eta mendi giroko hizkera ta mintzabide berezi ugari entzun, aditu, ezagutu ta ikasi ondoren, hain egoki ta maisukiro, moeta erduetan saikatu zituala.

Arruza Bilboko euskalduna zala... Ez nintzan konforme geratu. Areak, XX mende erdian Bilbo barrutiko hizkerek ez dau, nire eritiz, herri-

---

(*) Beronen ezin etorriagatik, Jose Antonio Arana Martija euskaltzainak irakurria.

-susterrrik, arorik ez girorik izan, Bilboko euskerea gino esan ahal izateko, doinutasun ta molde herrikoï berezirik izan ez daualako. Nire susmoak zutik iraun eban, eta Arruzarekiko ta euskerearekiko nire pekua ha bera hil ondoren argitu neban, harenera joan eta alabakaz berba egin nebanean; hain zuzen, nerabilen itaunea zorrotz egin neutsenean. Euskerea ahaztu... euskerea geroago ikasi.

Eta begira, lan hau gertetako esku artean izan ditudan paperen artean, orainarte jakin ez dodana irakurri dot. Arean, Mikel Zarate zana ere, susmo ta peku berberaz ibilia zala. Hona hemen haren esaldia: "Euskera asko daki Arruzak, baiña «euskaldun barri» usaiña darioe, batzutan, bere idazlanai" (*Bizkaiko Euskal Idazleak*, 203 orrialdea).

Guadianako uren ixtorio-mixerio dalakoaren fenomenoa hemen ere ez ete dogun, neure kautan esan izan dot. Ausaz, ezkutatu diran urak, barriri agertzean berberak ete diran; halako etenik gertatzen ez ete dan.

Eta honela, Guadianaren uren fenomeno hori, euskerearekiko, Acruzagan jazo ete zan, Lizardigan ere... Umetan euskaldun, mutikotan euskera ments izan... Eta barriri, euskalduntze saio eskergak.

Lizardi aipatu dogun ezkerro, aldatu dagigun haren pasarte bitxi haxe. Entzun: "Ara. Badet nik laguntxo bat. Errez-zale purrukatua da iñorena irakurtzekoan. Baña, bera idazten asten danean, luma biurritzen zaio, ta inork ez dio kolperik konprenditzen. Gertatu izan zaio iñoiz adiskideren batek lantxo bat eskatzea: Aizak i, itzaurre bat egin bear diak, erderazko teatro au traduzitu bear diguk... Baña!... (au eskua altxata) faborez!!, erreza izan dedilla, e?... Vanguardismorik ez diagu bear!... Kuitauak, bada, egiñalak egiten zitun, ni naiz testigu; ustez, aingeruak berak baño malizi gutxiagokin itzak yosten zitun: bere lantxoa eman eta zai gelditzen zan. (...) Noizbait ere, orratio, eman diote zearoko etsia. Gure olerkari baten bertso yator errikoï bat irakurriberrria zan, eta egillea ikusi zuneko an diyoakio bostekoa estutzera. Besteak, lotsati-samar, ala esan zion: Eskerrik asko, eskerrik asko... Zuek bezela ez dakigu, baña... amaren bularretik aziak gaude beintzat... Zuek, berriz, iñork ba al daki nongo errapetik edoski zenuten? Ateraldi aretxek argi eman zion nere laguntxoari. Bereala, gorri-gorri eginda, izkide errikoïari aitortu bear izan zion baietz, bera etzala txikitan amarenetik aritu..., biberioiakin azia zala..." (ITZ-LAUZ 84-85 orr. Donostia 1934).

IRAKASLE

Arruzak berrogetaz urteak izango zituan euskal-irakasle maila jasora heldu zanean. XIX.mende azkenean Bizkaiko Aldundiak bere kabuz eta diru laguntasunez, lehenengo euskal-katedra sortu eban Bilboko Institu-

tuan. Irakasle R.M. Azkue izan zan; honek, ordezko, Ebaristo Bustinza “Kirikiño” utzi eban. Errepublika denboran, ostera, lau ziran irakasleak: Jose Altuna, J. Gandariasbeitia, Tomas Agirre “Barrenoso” eta Migel Arruza. “Kirikiño” 1929.urtean Maiñarira joan zan, bere sasipera; ez saripera.

Arruzak Estaduko eskoletan be jardun eben euskal-klaseak emoten, berberako Ribera kalean unada baten.

LANAK

Euskeraz idazten hasi zanean 21 urte zituan. Prosaz eta baita izneur-tuz be, eurrez idatzi eban. Non agertu be, izan eban, arean: Hermes, Aberri, El Bidasoa, Jesusen biotzaren Deia, Euzkadi egunkaria eta La Gaceta del Norte egunkaria. Azken honetan unada batez 1933-36 bitar-tean Euskal-atalaren arduradun gertatu zan eta bere lantxoak be, agertu zituan. Gerratean, 1937. urtean “*Eguna*” euskal egunkari bakarrera be, bialtzen euskuzan idatziak. Gerrate ostean, haren lanen argitaratzaile: *Euzko Gogoia, Egan, Karmel, Zeruko Argia, Olerti*.

Batik-bat bizkaieraz atondu zituan bere emoiak. Neurtitzez eginda-koetan olerki harikoak be bai, baina alegiak batez be, harek arkamele esanikoak. Lexikoan, hitz arruntak, arkaikoak eta neologismoak esteka-tzen zituan. Joskera artezez idazten ahalegindu zan. Erabiliriko izenor-deak: “Garbizale”, “Garbizale zar”, “Urratza”, baina sarrienik “Arrugain”.

Harek antolaturiko liburuak:

1. *Método Massé-Dixon*, euskeraz jarria (Bilbo 1923). 160 orr.
2. *Método práctico para aprender el vascuence* (Bermeo 1925) 146 orr., Gaubekaren irarkolan. Atzerri izkuntzetatik itzuli ta euskerari egokitua.
3. *Euskal-ikasbide erraza* (Bilbo).
4. *Euskeraz ikasteko bide erraza* (Bilbo 1934). Bigarren irarraldia, Verdes-Atxirikanean, 107 orrialde. Hitzaurrea R.M. Azkuek egina, orrial-de bat.
5. “Etxe-kalte” (Bilbo 1934), Anton Truebaren “El Judas de Casa” ipuina, bizkaieraz ipinita, Verdes-Atxirikanean, 80 orrialde, Arsenio Beas-koetxearen edergarriak.

Lan honezaz Aingeru Irigaray-ren berbak: “Ondo ezaguna da «Arru-gain» euskaltzaleen artean, *La Gaceta del Norte*-n bere euskal lanak xurga-xurgaka aogozatu ditzake-ta. “Etxe-kalte”-n darabilen euskera biz-kaitar errikoia duzu: argi, zuzen, aratza, garbiegikeria gabe; edozein eus-

kaldun zerbait dakianak, aixa irakurriko du Truebaren ipui au; ala ere, bear bada, gaur eguneko irakurleai lirismu laiñoegi batez jantzia irudituko zaie” (RIEV, XXV, 1934, 198 orr.).

Horraitino, Truebaren ipuin hori lehenago ere euskerara itzulia egoan; Antero Apaolazak egina eta “Patxiko Txerren” izenez Bergaran 1890. urtean argitaratua, hain zuzen Arruza jaio zan urte berean, alajaiña. Geroago, 1915 eta 1917 urteetan barriro ere argitaratua. Migelek lan hori adionez ikusi ete eban? Ez dakigu. Erkatze zeregina gazte ikastunen batek egin lei, bigarrenean lehenengoaren azterrenik aurkitzen ete dauan.

6. Jo (Bilbo 1966). Umeentzeko euskal irakurbidea, irudiz apaindua. Aita Lino ta Olabeaga anaia lagun zituala egina. Editorial Vasco-Americanaren irarkolan, 78 orrialde. Arruza hil aurretukoa.

7. Irrati-saioak. Azken urteetan, Xabier Peña Albisu lagun eballa Bilboko Erri-irratitik Euskal Orduan zabalduriko saioak. Argitara bageak dira.

Aita Onaindiaren eritziz, Arruza langile porrokatua zan, euskal idazle amorratua. Euskerearen aurrerakuntzarako edozer jakon atsegin, eta besteen ahaleginei indar emoteko gertu egon ohi zan. Hil zanean, Euskaltzaindiko urgazlerik zaharrena bide zan.

Gerrate denboran —beste asko lez bildurrak jota, jakina—, Iparraldera ihesi joan zan, etxeko guztiakaz, eta 1937-40 bitartean Donibane Garazin eta Armendaritzen egon ziran, harik eta urte horretan —eta orduan alemanen bildur—, Bilbora bihurtu ziran arte. Hona itzuli eta etorri barritan gorriak ikusi zituen, senperrak, lanaren bila, eta aurkitzen gatx, irabazpiderik ez... Halakoren baten “Harino Panadera”-ren bulegoan sartzea lortu, eta hantxe jardun eban zahar-mailako sari garaira heldu arte.

BIRRITAN ZADORLARI

1950 urte inguruan Krutwig euskaltzainak Bilboko urgazleei dei egiten eutsen eta Euskaltzaindian hilerok bilerak egiten hasi ziran. Juan Gorostiaga, Garro, Arruza, aita Lino... Garrok eroan ninduan ni hara. Aita Imanol Berriatua ere, etorten zan. Krutwig jaunak Julio Urkixo Filologi Elkhargoa sortu nahi eban, bera buru izango eta lehenbizikoan Arruza zadorlari. Erabiliko genduan lanabesa lapurdiera klasikoa izango zen: Axular, Etxeberri Sarako... Buru zanak lexiko eta aditz formen zerrendak atondu zituan. Gramatika egokia egingo genduan, asmo nagusiaren arabera, eta beste hizkuntzetako obra on eta ospatsuen itzulpenak egingo. Isidoro Fagoagak Buenos Airesen ateraten eban *Gernika* hiru hizkuntzako aldizkarian agertzen genduzan lapurdieraz gure prosak,

gure neurtitzak. Aldi hartan Arruzak Ateneuan ikastaro bat edo beste zertu zituan.

Aita Villasante euskaltzain oso egin ebenean, haren sarrera jaia Bilbon, Aldundiaren jauregian ospatu zan, eta sarritan lez orduantxe ere, euskerearen kukuiek euren zitala agertu eben, euskaltzain barriaren hitzaldiari Krutwig-ek eginiko erantzuna amaitu zanean... “Txalo luzeegiak” entzun zirala ta. Horrez ganera, erantzun hitzaldi horren paperak han maipuruan egoanak Oleagari eskatu, eta bertatik Gobernari zibilari eroan eutsoezan. Ondorioz Krutwig euskaltzainak begiratu ki Hegoe Euskalerritik hanka egin eban. Ganeko egunean harako “busca y captura” agindua iragarri eben. Eta hor amaitu zan jaiobarri genduan Jul Urkixo Elkhar goa.

Geroetan, euskal-giroa zelanbait berotu guran 1960. urtean edo, Bilbon “Euskaltzaindiaren Laguntzaileak” taldea antolatu nahi izan zan. Buru, Nazario Oleaga, ta hor ere Arruza zadorlari. Oker -ulertzeak gertatu ziran eta ekintza hori be, bertan behera laga zan.

EUSKERADUN EGUNKARIAK

Arruzari norbaitek euskerearekiko kezkea sartu eutsan, eta horri atxikirik bizi izan zan, untzorria hormeari lez. Aldaketa joerek eta gazte ausartek eginiko erasoak jasaitean, arbindu egiten zan, erre, estutu, badaezpadako ekintza horreek euskerearentzako kaltegarriak zirala uste izaten eban eta. Akulua eskuar eukiten eban, ziki egiteko prest.

Bere sasoian egin zituan istudioen barririk ez dogu. Euskerara itsutu zanetik, gure elederraren ezagutzea be tamainan izan ebal leitekena da; eta gaztelaniar literaturarena ere bai. Gogoan dot harek, agirakako idatzi baten “culta latiniparla” aipatu ebal.

Dana dala, eta noizbait idatzia dot, ez eban eguno bere burua handitzat jo. Irakasle ezezik, kazetari ere izan zan. Bestek izan ez eban eretia gertatu jakon eta aukera hori ez eban alperrik galdu, ondo ustiatu eban: *La Gaceta* zalakoan, 1933-36 urteetan eta geroago 1956-58 bitartean euskal-atalaren arduradun suertatu eta bere lantxoak ere agertu zituan.

Ba zan Bilbon, eta ba da beste egunkari bat, zeinen tiradea gerrate aurrean txit urria izaten zana (izen bikoa, ta bigarrena *Euskal Herria*); baina orain aspaldi tirada itzelak, ikaragarriak egiten dituana. Horraitino, eguneroko indartsu horrek —Axularren esate-moldez adierazoko dot—, euskerea... ez dau senide, ez dau etxeko, ez dau auzo, ez dau ezagun ez lagun; arrotz zaio, mamu zaio, atariko haizea aina...

Barriri ere, Lizardi aipatuko dogu, honek 1930. urtean euskal-egunkaria al bait lasterren atera beharrez eginiko istudio ta aurrekontuak ikusi izan

ditut eta. Egunkariaren izena *BAI* izango zan (Aipatu beste egunkari indartsu horretan *BAI* versus *EZ*).

Oraingoan, euskal-egunkariaren haur-min eske dabiltz euskaltzaleak. Irakurleak non dira, perretxikoen antzera sortuko ete? Gainera zarauzta-rrak Euskerea haundiki soinekoz jantzi nahi izan eban.

Esanak esan, biok ondo merezi izan eben eta, degiogun gorazarre Lizardiri, degiogun gorazarre Arruzari.